

MÜSTƏQİL İŞİN GƏLƏCƏK MÜƏLLİMLƏRİN TƏDQIQATÇILIQ BACARIĞININ FORMALAŞDIRILMASINDA VACİBLİYİ

Günel Məmmədova,

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin İbtidai təhsilin
pedaqogikası kafedrasının müəllimi, doktorant*

e-mail: gunelmemmedova2806@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6248-9265>

<https://doi.org/10.30546/2706-7858.8.1.2025.025>

UOT: 37

Xülasə. *Müstəqil düşünmə və tədqiqataparma bacarığı olan müəllimlər təhsildə gedən dəyişikliklərə adekvat fəaliyyət göstərməyə, müasir tendensiyaları dəyərləndirməyə və öz siniflərində tədris prosesini səmərəli qurmağa hazır olurlar. Bu keyfiyyətlər ali pedaqoji məktəblərdə gələcək müəllimlərə aşılmalıdır.*

Məqalədə gələcək ibtidai sinif müəllimlərində tədqiqatçılıq bacarığının aşılmasının şərtləri müəyyənləşdirilir və ali məktəb müəllimlərinin nəzəri və metodik hazırlığı; tələbələrin tədqiqat fəaliyyətini həyata keçirtməyə şəxsi və motivasiya hazırlığı; ali pedaqoji təhsil müəssisələrində tələbələrin tədqiqat bacarıqlarının formalaşmasına təkan verən təhsil mühitinin və infrastrukturunun yaradılması kimi təhlil edilir.

Açar sözlər: *müstəqil iş, ibtidai sinif, tədqiqatçılıq bacarığı, sinergetik yanaşma, elmi-tədqiqat.*

Key words: *independent work, elementary school, research skills, synergetic approach, scientific research.*

Ключевые слова: *самостоятельная работа, начальный класс, исследовательские умения, синергетический подход, научное исследование.*

Müasir dövrdə müəllimlərdən geniş yaradıcılıq qabiliyyətinə, çevik təfəkkürə, məntiqi düşüncəyə və tədqiqatçılıq bacarığına malik olması tələb edilir. Bu, bir neçə səbəblə bağlıdır: **Birincisi**, müasir məktəbdə təhsil alan şagirdlərin meylil, maraq və öyrənmə ehtiyacları fərqlidir. Sinif otağındakı 25-30 şagirdin hər birinin özünəməxsus xüsusiyyəti, fərqli bacarığı, öyrənmə motivi, qabiliyyəti və üstünlükləri vardır. Müəllim hər şeydən əvvəl sinfin tədris problemlərini həll etmək üçün problemə yaradıcı və müstəqil yanaşmağı bacarmalı, innovativ tədris strategiyalarını şagirdlərin təlim ehtiyaclarına uy-

ğunlaşdırma bilməlidir. **İkincisi**, şagirdləri müstəqil öyrənməyə həvəsləndirmək üçün müəllimlərin özü müstəqil və yaradıcı düşünməyi, fərqli situasiyada fərqli qərarlar qəbul etməyi bacarmalıdır. Müəllim şagirdləri öyrənmə prosesinin sahibinə çevirməklə, onları müasir dünyanın mürəkkəbliklərindən baş çıxaran müstəqil və yaradıcı düşünən varlığa çevirə bilər.

Üçüncüsü, tədqiqat bacarıqlarına malik müəllimlər müasir təlim texnologiyalarını və tədris resurslarını yaradıcı şəkildə dəyərləndirir və layihəsaslı öyrənməni tətbiq edə bilərlər. Müasir internet resurslarından istifadə etməklə zəruri materialları seçib tətbiq etməkdə çətinlik çəkən

müəllim bunu şagirdlərinə aşılaya bilməz.

Dördüncüsü, ildən-ilə təhsilin məzmunu dəyişir, bu da müəllimlərdən davamlı olaraq peşəkar inkişaf tələb edir. Buraya öz təcrübəsini ümumiləşdirmək, pedaqoji-psixoloji və ixtisası üzrə yeni tədqiqatlardan xəbərdar olmaq, tədris metodlarından və təlim texnologiyalarından səmərəli istifadə etmək və s. daxildir.

Ali pedaqoji məktəblərdə *“müstəqil iş tələbənin təlim fəaliyyəti, fəaliyyət növü və ya vasitəsi, təlim vasitəsi və ya forması kimi”* [1, s.136] səciyyələndirilir. M.İsmixanov müstəqil işi tələbələrin təlim-idrak fəaliyyətinin təşkili forması kimi təhlil edərək belə qənaətə gəlir ki, *“bu halda tələbə qarşıya qoyulmuş didaktik vəzifəni müəllimin müdaxiləsi, bilavasitə köməyi olmadan yerinə yetirir”* [1, s.136]. R.Mahmudova müstəqil işin 2 formasını fərqləndirir: *auditoriyada, yəni tədris prosesində tələbələrin müstəqil işinin təşkili və auditoriyadankənar tələbələrin müstəqil işinin təşkili* [2, s.63]. F.Rüstəmov və T.Dadaşova isə müstəqil işləri təlimin təşkili forması kimi [5] təqdim edərək müasir dövrdə onun geniş tətbiq edilməsinin səbəblərini səciyyələndirirlər. Ali pedaqoji məktəblərdə gələcək müəllimlərə müxtəlif məzmunlu və formalı müstəqil iş verməklə, onları müstəqil pedaqoji fəaliyyətə, eləcə də yaradıcılıq fəaliyyətinə hazırlamaq, onun davamlı inkişafını təmin etmək mümkündür. Müasir dövrdə ali məktəblərdə tələbələr məlum fakt və hadisələrin monoloq şəklində söylənilməsi məqbul hesab edilmir. Gələcək müəllimlərə hazır biliklərdən, metodikalardan daha çox onlara *“bilikləri əldə etmək”* yollarının öyrədilməsi vacib hesab edilir. Bu zaman vacib məsələ, tələbənin müstəqil işlərinin təşkili zamanı müəyyən standartlara, tələblərə və prinsiplərə əməl etməkdir. Bunlara məqsəd aydınlığı; sistemli və ardıcıl fəaliyyət; sinergetik yanaşma; öyrənmə metodlarının müxtəlifliyi; pedaqoji dəstək və s. aid edilə bilər.

Elmi-pedaqoji ədəbiyyatda müstəqil işin dəqiq məqsədinin olması, bu fəaliyyətin birinci tədris ilindən başlayaraq *sistemli və ardıcıl şəkildə aparılması, müxtəlif öyrənmə üsullarından istifadə və pedaqoji dəstəklə* bağlı müəyyən fikirlər vardır. Sinergetik yanaşmanın tələbələrin tədqiqat bacarıqlarının inkişafına təsiri üzərində dayanaq. **Təhsildə sinergetik yanaşma** pedaqoji prosesin müxtəlif elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsinə diqqət yetirməklə gələcək müəllimlərdə sinergetik dü-

şüncə tərzini formalaşdırmağı nəzərdə tutur. Deməli, tələbələr müstəqil işə, tədqiqat aparmağa həvəsləndirməklə yanaşı, onlara sinergetik tərzdə düşünmək bacarığı aşılmalıdır. Bu yanaşma əməkdaşlığa, müxtəlif elm sahələrinin inteqrasiyasına, daha səmərəli öyrənməyə, fərqli ideyalar irəli sürməyə əsaslanır. Tələbələrin müstəqil işinin təşkili zamanı sinergetik yanaşma onlarda tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Qeyd edək ki, sinergetik yanaşma öyrənməyə xətti proses kimi deyil, çoxsaylı iştirakçıların (tələbə, müəllim, valideyn və s.) əməkdaşlığını nəzərdə tutan mürəkkəb sistem kimi baxmağı tələb edir. Belə olan halda təhsil prosesinin bütün iştirakçıları arasında fəal qarşılıqlı əməkdaşlığı təşviq edən şəraitin yaradılması çox vacibdir. Buraya qrup layihələri, tədris diskussiyaları, birgə tədqiqatlar və digər əməkdaşlıq formaları aiddir.

Tədqiqat bacarıqlarının əsas komponentlərindən biri *tənqidi düşüncədir*. Sinergetik yanaşma bu bacarığın inkişafına kömək edir. Tələbələr təlim prosesində informasiyanı təhlil etməyi, suallar verməyi və fikirlərini formalaşdırmağı öyrənirlər. Birgə işləyərkən onlar müxtəlif nöqtəyi-nəzərlə tanış olurlar ki, bunlar da onların tənqidi təhlil və qiymətləndirmə qabiliyyətinin inkişafına kömək edir. Bacarıqlı tədqiqatçı olmaq üçün bunlar çox vacibdir.

Sinergetik yanaşma tələbələrdə *təşəbbüskarlığın və müstəqilliyin inkişafına* kömək edir. Tələbələr qrup halında işləyərkən onların fəal iştirak etmək imkanı geniş olur ki, bu da onların motivasiyasını artırır. Onlar təkcə müstəqil işi yerinə yetirməyi deyil, həm də müstəqil şəkildə məlumat axtarmağı, layihələrini inkişaf etdirməyi və qərar qəbul etməyi öyrənirlər. Bu da onlarda özünəinam yaradır.

Sinergetik yanaşma müxtəlif elm sahələrindən olan bilikləri *inteqrasiya etməyə* imkan verir. Kurs işi, referat, buraxılış işi, sərbəst iş və elmi tədqiqat işi yazan tələbələr müxtəlif fənlərdən mənimsədikləri biliklər əsasında problemi daha dərinədən dərk edirlər. Məsələn, *“Pedaqogika”* fənninin tədrisində ekoloji tərbiyə ilə bağlı referat və sərbəst iş yazan tələbələr biologiya, kimya və sosiologiya fənnindən mənimsədikləri biliklərdən istifadə edə bilirlər. *“Kiçik məktəbyaşlı uşaqların yaş xüsusiyyətləri”* mövzusunda buraxılış işi və ya referat yazan tələbələr *“Pedaqogika”* ilə

bərabər “Uşaqların anatomiya və fiziologiyası”, “Pedaqoji psixologiya” fənlərindən mənimsədikləri biliklərdən istifadə edə bilirlər. Deməli, fənlərarası inteqrasiya onların tədqiqat təcrübəsini zənginləşdirir və kompleks problemlərin təhlili üçün zəruri olan bacarıqların inkişafına kömək edir.

Komandada işləmək bacarığı tədqiqatın vacib aspektidir. Sinergetik yanaşma tələbələrə əməkdaşlığa həvəsləndirir ki, bu da onlarda ünsiyyət və qarşılıqlı paylaşım bacarıqlarının inkişaf etdirməyə kömək edir. Onlar fikirləri bölüşməyi, fərqli fikirləri dinləməyi və alternativlər tapmağı öyrənirlər. Bu bacarıqlar qrup layihələrinin uğurlu alınması üçün çox vacibdir. Sinergetik yanaşma tələbələrə öz nailiyyətlərini və uğursuzluqlarını qrupda müzakirə etməyə imkan verir. Bu, da tələbələrə öz fəaliyyətlərini korreksiya etməyə kömək edir. Refleksiya tədqiqatçılıq bacarığının mühüm komponenti olduğundan tələbələrdə tənqidi təfəkkürün inkişafına kömək edir. Nəticədə özünüdərk etmə və müasir təlimə yanaşma prosesi baş verir.

Sinergetik yanaşmada müasir texnologiyalar mühüm rol oynayır. *Rəqəmsal alətlərdən və əməkdaşlıq platformalarından istifadə* tələbələrə elmi informasiyaları asanlıqla paylaşmağa, araşdırma aparmağa və nəticələri təqdim etməyə imkan verir. Bu, təkə iş prosesini asanlaşdırmır, həm də tələbələrin rəqəmsal bacarıqlarının inkişaf etdirir. Keyfiyyətli tədqiqat aparmaq üçün rəqəmsal bacarıqlar çox vacibdir.

Müstəqil işin təşkilinin istənilən formasının tətbiqi zamanı sinergetik yanaşma tətbiq edilə bilər. Məsələn, layihə işi buna nümunə ola bilər. Belə layihələrdə tələbələr cari problemi araşdırır, həll yollarını axtarır, nəticələri təhlil edirlər. Bu, təkə onların tədqiqat bacarıqlarının inkişaf etdirmir, həm də komandada işləmək və fəal əməkdaşlıq etmək bacarığını inkişaf etdirir.

Beləliklə, tələbələrin müstəqil işinin təşkilində sinergetik yanaşmadan istifadə onların tədqiqat bacarıqlarının inkişafına mühüm təsir göstərir. Bu yanaşma tənqidi düşüncəni, təşəbbüskarlığı, komandada işləmək bacarıqlarını və əməkdaşlığı inkişaf etdirir. Nəticədə tələbələr müstəqil olaraq tədqiqat aparmağa və mürəkkəb problemləri həll etməyə daha çox hazır olurlar.

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişafını qarşısına məqsəd qoyan ali məktəb müəllimlərinin özləri də müstəqil işin mahiyyətini və əhəmiyyətini yaxşı

bilməlidirlər. Həmçinin əvvəlki tədris planlarından fərqli olaraq müasir tədris planlarında tələbələrin auditoriyadankənar neçə saat müstəqil işləməsi də göstərilmişdir.

1. Tələbələrdə tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişaf etdirmək üçün müəllimlərin nəzəri və metodik hazırlığı. Tələbələrin təhsil uğurlarında, pedaqoji peşə bacarıqlarının, o cümlədən tədqiqatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılmasında müəllimlərin nəzəri və metodiki hazırlığı əhəmiyyətli rol oynayır. Tədqiqatın məqsədinin müəyyənəndirilməsi, fərziyyəsinin formalaşdırılması, müxtəlif elmi mənbələr ilə işləməyi bacarması, tədqiqatın layihələndirilməsi, mərhələ-mərhələ həyata keçirilməsi, nəticələrin ümumiləşdirilməsi və təhlil edilməsi tələbələrdən yüksək tədqiqatçılıq mədəniyyəti tələb edir ki, bunları da ona yalnız müəllimlər aşılaya bilər. Müşahidə zamanı müəyyən etdik ki, tələbələrdə tədqiqatçılıq bacarığının inkişaf dinamikası müəllimin bu işə metodik rəhbərliyindən asılıdır. Müəllimin həddindən artıq qayğıkeşliyi tələbələrin müstəqil işləmək səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Ona görə də tələbələrin müstəqil işinə düzgün rəhbərlik etmək üçün bu prosesdə müəllimin yerini və rolunu düzgün müəyyən etmək lazımdır. Tələbələrin müstəqil fəaliyyətinin səmərəli idarə edilməsi müəllim tərəfindən həyata keçirilir. Müstəqil işin ilk mərhələsində “fəaliyyətin və ya hərəkətin oriyentativ əsası” [6, s.164] formalaşır. Tələbələrin müstəqil işinin təşkilində digər vacib bir məsələ müəllimin müstəqil iş üçün çalışmaları və tapşırıqlar tərtib etməsidir. Həm rus (V.V.Beliç, V.A.Çerkasov, V.I.Osmolovski, A.B.Usova, V.A.Slastenin, Y.N. Kulyutkin və b.), həm də Azərbaycan (Y.Kərimov, B.Əhmədov, A.Həsənov, L.Qasıмова, R.Mahmudova və b.) alimlərinin tədris və ya pedaqoji tapşırıqlarla bağlı müxtəlif təsnifatları vardır. Onların bölgüsünü *təşkilati-texniki, reproduktiv, reproduktiv-tədqiqat və tədqiqat xarakterli* kimi ümumiləşdirmək olar.

Təşkilati-texniki tipli tapşırıqları yerinə yetirərkən tələbələr müstəqil idrak fəaliyyətinin texnologiyası, metodları və təşkili xüsusiyyətləri ilə tanış olduğu halda, *reproduktiv tipli tapşırıqları* yerinə yetirərkən müəyyən bir alqoritmə uyğun olaraq problemləri müstəqil həll etmək bacarıqlarına yiyələnirlər. *Reproduktiv-tədqiqat tipli tapşırıqları* yerinə yetirərkən tələbələr müəyyən pedaqoji problemləri həll etmək üçün müstəqil

fəaliyyət planı tərtib etmək bacarığı mənimsəyir, şəxsi bilik və təcrübələrinə əsaslanaraq problemin həlli yollarını axtarmağa təşəbbüs göstərir, məlum metodlardan istifadə etməklə yeni bilik və bacarıqları mənimsəyirlər. Tədqiqat xarakterli tapşırıqları yerinə yetirən tələbələr isə problemin həlli yollarını özləri müəyyənləşdirir, nəticələri ümumiləşdirir və zəruri korreksiya işi aparırlar. Bununla da onlar tədqiqat tapşırıqlarını yüksək səviyyədə yerinə yetirməyə nail olurlar.

Tələbələrin tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirən müstəqil işlərə bütün növ çalışmalar və tədqiqat tapşırıqları daxildir. Müstəqil iş üçün təklif olunan çalışmalar və tapşırıqlar bir-biri ilə məntiqi cəhətdən əlaqəli olmalı, hər bir sonrakı tapşırıq onun həlli üçün əvvəlki tapşırıqların yerinə yetirilməsi zamanı əldə edilmiş bilik və bacarıqların köməyi ilə həll edilməlidir. Tərtib edilən tapşırıqlar tələbələrin idrak fəaliyyətinin və idraki müstəqilliyinin inkişafına, davamlı bilik və peşə bacarıqlarının formalaşmasına kömək etməlidir. Azərbaycan pedaqoji elmində pedaqoji tapşırıq və sualların hazırlanması, kitab şəklində nəşr edilməsi professor Yusif Talıbova məxsusdur. İlk dəfə o, 1971-ci ildə API-nin nəşriyyatında "Pedaqogikadan məsələ və suallar" adlı kitab nəşr etdirmişdir. Həmin dövrdə pedaqoji ixtisaslarda pedaqogikadan "Praktikum" fənni keçildiyindən həmin kitabdan uzun müddət bir vəsait kimi istifadə edilmişdir. Sonrakı illərdə pedaqogikadan tapşırıqların tərtibinə Fərhad Məmmədov [3; 4] təşəbbüs göstərmişdir.

Müstəqil iş prosesində tələbələrdə tədqiqatçılıq bacarıqlarının formalaşmasının səviyyəsi o vaxt yüksək ola bilər ki, müəllimin nəzəri və metodiki hazırlığı tələbələrin fəallığına adekvat olsun. Pedaqoji ünsiyyət, müəllim tərəfindən idarə olunan tələbə ilə dialoq tələbələrin müstəqil işə motivasiyasını gücləndirməli, səmərəli tədqiqat aparmaq üçün ən yaxşı şərait və emosional mühit yaratmalıdır. Müstəqil iş prosesində tələbələrin idrak fəaliyyəti və idraki müstəqilliyinin səviyyəsi yüksəlir, yeni-yeni bacarıqlar qazanır, tədqiqatçılıq bacarığı daha da təkmilləşir. Ona görə də pedaqoji təsirin gücləndirilməsi üçün ikinci pedaqoji şərt – tələbələrin tədqiqat fəaliyyətini həyata keçirərkən şəxsi və motivasiya hazırlığına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

2. Tələbələrin tədqiqat fəaliyyətini həyata keçirtməyə şəxsi və motivasiya hazırlığı. Tələ-

bənin tədqiqat fəaliyyətini həyata keçirtməyə şəxsi və motivasiya hazırlığı dedikdə, biz tələbənin tədqiqat bacarıqlarına yiyələnmək zərurətini dərk etməsini, psixoloji cəhətdən bu prosesə hazır olmasını və bu istiqamətdə fəal idrak fəaliyyəti göstərməsini nəzərdə tuturuq. Deməli, tələbələrin elmi-tədqiqat fəaliyyətini həyata keçirtməyə şəxsi və motivasiya hazırlığı onlarda elmi-tədqiqat vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə kömək edən zəruri motivasiyanın və şəxsi keyfiyyətlərin formalaşmasını əhatə edir. Buraya fənnə marağın, özünəinamın, özünə nəzarətin və tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafı daxil ola bilər. Tədqiqat fəaliyyəti üçün mühüm cəhət *daxili motivasiyanın* yaradılmasıdır. Buna tələbələr müstəqil iş zamanı tədris və elmi layihələrə cəlb etməklə və onlara işlərinin nəticələrini görməyə imkan verməklə nail olmaq olar. Tələbələrdə əzmkarlığın, yaradıcılığın və özünüifadə etmək bacarığının inkişafı onlarda tədqiqatçılıq bacarığının inkişafında da mühüm rol oynayır. Belə ki, bu keyfiyyətlər tələbələrə tədqiqat prosesində yaranan çətinlikləri aradan qaldırmağa kömək edir. Elmi ədəbiyyatla və ilk mənbələrlə işləmək tələbələrdə fərziyyə formalaşdırmaq, metod seçmək və müqayisə etmək kimi praktik bacarıqların inkişafını təmin edir.

Tələbələrin tədqiqat motivlərini, fikrimizcə, peşə dəyər motivlərinə aid etmək olar. Çünki tələbə tədris tədqiqatını gələcək peşəkar fəaliyyətə hazırlıq kimi qəbul edir. Buna görə də tələbələrin müstəqil işə cəlb edilməsi, bir tərəfdən onları tədqiqata əsaslanan peşə fəaliyyətinə hazırlayır, digər tərəfdən də onların pedaqoji və elmi fəaliyyətini stimullaşdırır. Müşahidələr göstərir ki, müstəqil iş prosesində tələbələrin elmə marağı və tədqiqat motivləri bir neçə inkişaf mərhələsindən keçir:

1. Tələbə elmi tədqiqat metodlarını öyrənir və yeni təlim şəraitinə uyğunlaşır, ayrı-ayrı fənlərə dair sərbəst iş yazmaqla reproduktiv və reproduktiv-tədqiqat tipli tapşırıqları yerinə yetirir. Bu proses tədris ilinin ilk semestrindən başlayır.

2. Tələbə fəal şəkildə tədris və tədqiqat fəaliyyəti ilə məşğul olur, müstəqil işin bir hissəsi kimi reproduktiv və tədqiqat xarakterli tapşırıqları yerinə yetirir, müəllimlik peşəsi ilə bağlı esse yazır, müəllimin peşə kompetensiyalarını səciyələndirən təqdimatlar edir. Bu II tədris ilindən başlayaraq həyata keçirilir.

3. *Tələbənin müstəqil işinin həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artır, ayrı-ayrı fənlərdən (məsələn, “ibtidai sinif müəllimliyi” ixtisasında “Pedaqogika”, “Riyaziyyatın tədrisi texnologiyası” və “Azərbaycan dilinin tədrisi texnologiyası” fənlərindən) kurs işi yazaraq onu müdafiə edir. Bu proses II tədris ilində və ya IV tədris ilinin birinci semestrində həyata keçirilir.*

4. *Tələbələrə tədris tədqiqatları aparmaqla yanaşı, pedaqoji təcrübə müddətində elmi tədqiqatlarda iştirak etmək üçün şərait yaradılır. Əvvəllər bu dövrdə tələbələrə, həm də 4 həftə müddətində (9 kredit) buraxılış işini başa çatdırmaq, kafedrada müzakirə etmək və müdafiəyə təqdim etmək imkanı verilirdi. Hazırda buraxılış işləri ləğv edildiyindən həmin müddət tələbələrin pedaqoji təcrübə ilə bağlı hesabat hazırlamasına və onu təqdim etməsi üçün nəzərdə tutulur.*

Dörd il müddətində auditoriyada və auditoriyadankənar müstəqil iş zamanı yüksək tədqiqatçılıq bacarıqlarına yiyələnən tələbələr bu mərhələni yüksək bal almaqla keçirlər. Deməli, tələbələrin şəxsi və motivasiya hazırlığı onların uğurlu elmi fəaliyyətinə kömək edən həm daxili, həm də xarici amilləri özündə birləşdirən mürəkkəb prosesdir. Bu səbəbdən də tələbələr birinci tədris ilindən başlayaraq müstəqil işə cəlb edilməli, tədris və elmi-tədqiqat bacarıqlarına yiyələnməlidirlər. Bunu da yalnız təlim prosesində həyata keçirtmək mümkün deyil. Ali pedaqoji təhsil müəssisələrində tələbələrin tədqiqat bacarıqlarının formalaşmasına təkan verən təhsil mühiti və infrastruktur yaradılmalıdır.

3. Ali pedaqoji təhsil müəssisələrində tələbələrin tədqiqat bacarıqlarının formalaşmasına təkan verən təhsil mühitinin və infrastrukturunun yaradılması. Ən ümumi mənada “mühit” anlayışı, adətən, “insanı əhatə edən bu və ya digər şərait və təsirlər toplusu” kimi başa düşülür [8]. Mühit insan həyatının məkanını və şərtlərini təşkil edir. Tədqiqatçılar insanları əhatə edən mühiti müxtəlif cür təsnif edirlər. Həm ümumi mühit (M.Çernuşek, V.V.Avdeyev və b.), həm də təhsil mühiti ilə bağlı tədqiqatçılar (M.Ə.Mərdanov, A.O.Mehrabov, Ə.M.Abbasov, A.Ə.Əhmədov, F.A.Rüstəmov, M.İ.İlyasov, R.İ.Əliyev, İ.H.Cəbrayilov, İ.G.Zaxarova, G.A.Kovalev, G.Leff, V.A.Levin və b.) maraqlı fikirlər söyləmişlər.

Tələbələrin müstəqil işi prosesində tədqiqat

bacarıqlarının formalaşmasında təhsil mühitinin (fənn-məkan mühiti) rolu ona görə mühümdür ki, bu bacarıqların formalaşmasına həmin mühitin müxtəlif elementləri qarşılıqlı şəkildə təsir edir. “Fənn-məkan” mühiti otaqların, mebellərin, elektron lövhələrin, kompüterlərin sayını deyil, onların təhsil mühitində fəaliyyət göstərmə tərzini xarakterizə edir. Bu səbəbdən də müstəqil iş prosesində tədqiqatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılması üçün “mövzu-məkan” mühitinə müəyyən tələblər verilir:

1. *Müxtəlif və struktur cəhətdən mürəkkəb olan “məkan-mövzu” mühiti tələbələrə elə imkanlar təqdim etməlidir ki, onlar idrak fəaliyyətlərini və müstəqilliklərini nümayiş etdirə bilsinlər. Belə bir mühit həm müəllimlər, həm də tələbələr üçün cəlbedici olur.*

2. *Şagirdin bir müstəqil fəaliyyət növündən digərinə keçməsinə imkan verən mühit kifayət qədər ardıcıl olmalıdır.*

3. *Ətraf mühit həm müəllim, həm də tələbələr tərəfindən kifayət qədər çevik və idarə edilən olmalıdır. Bu, idrak və tədqiqat fəaliyyətinin üzə çıxmasına imkan verir.*

4. *Belə bir mühit peşəkar inkişaf üçün zəruri olan materiallarla (cədvəl, diaqram, xəritə, tədris resursları və s.) zəngin olmalıdır.*

5. *Belə təhsil mühiti tələbələrə fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq işləməyə imkan verməlidir.*

Tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələbəyə təsir göstərən xüsusi təşkil edilmiş “fənn-məkan” mühiti müasir laboratoriya bazasına, müasir elmi və dövrü elmi ədəbiyyata, ixtisas üzrə ən son dərsliklərə, müasir informasiya texnologiyalarına, proqram təminatına və metodik təminata malik olmalıdır.

Son illərdə ixtisaslı müəllim kadrları hazırlığında kompüter siniflərinin sayının artması əhəmiyyətli rol oynayıb. Qlobal kompüter şəbəkələrinin inkişafı informasiya ilə işləməkdə prinsipial olaraq yeni vəziyyət yaratmışdır. Kompüter, telekommunikasiyalar, internet tələbələrin idrak fəaliyyətini intensivləşdirməyə, öyrənmə üçün əlavə motivasiya yaratmağa, təlimin fərdiləşdirilməsinə imkan yaradır. Tələbələrin müstəqil fəaliyyətinin təşkili bu gün onlara bilik əldə etməyə imkan verən çevik bir sistemin yaradılmasını nəzərdə tutur. İnternet axtarış sistemlərindən istifadə informasiyanın axtarışı, strukturlaşdırılması və saxlanması sahəsində yüksək

səviyyədə bilik və bacarıq tələb edir. Bu səbəbdən də illər öncə D.F.Vetdman [8] yazırdı ki, tələbələr müasir kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə müxtəlif mənbələrdən informasiyaları əldə etməli, onları emal etməli, saxlamalı və tez-tez yeniləmək bacarığını inkişaf etdirməlidirlər.

Müstəqil iş üçün bəzi mövzular kompüter təlim proqramlarından istifadə etməklə öyrənilə bilər. V.İ.Zaqvyazinski [9] müəllimlərin kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə oxuduqları mühazirənin, seminar məşğələlərinin səviyyəsinin yüksək olmasını qeyd etməklə yanaşı, bildirirdi ki, kollokvium və imtahan zamanı kompüter texnologiyasından istifadə subyektivizmi aradan qaldırır, həm də vaxta qənaət edir. Qısa bir vaxtda imtahanın nəticələri həm müəllimə, həm də tələbənin özünə bəlli olur. Belə bir təhsil mühiti tələbələrdə gələcək ixtisasa yiyələnməyə, tədris tədqiqatları aparmağa, onların idrak fəallığının səviyyəsini və idrak müstəqilliyini yüksəltməyə böyük maraq oyadır. Müəllim tələbələrin müstəqil işini məharətlə idarə etməklə onlarda tədqiqat bacarıqlarının inkişafına davamlı diqqət yetirir, birinci tədris ili tələbələrində tədris və elmi tədqiqatlara olan marağı davamlı peşə marağına çevirir, daxili motivi inkişaf etdirməklə onlarda tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişafına kömək edir. İkinci tədris ilində gələcək ibtidai sinif müəllimləri “Pedaqogika” fənninin tədrisində “Pedaqoji elmlər üzrə tədqiqatların texnologiyası” mövzusunu öyrənərkən pedaqoji tədqiqatların mahiyyətini, məqsədini, vəzifələrini və mərhələlərini (empirik hipotetik, nəzəri, proqnostik) öyrənir, fundamental və tətbiqi işləmələrlə tanış olur. II tədris ilində tələbələr elmi tədqiqatların nəzəri əsasları ilə tanış olduqlarından sonrakı illərdə daha yaradıcı işlərə cəlb edirlər.

III-IV tədris ili tələbələri belə bir təhsil mühitində öz potensiallarını rahatlıqla reallaşdırır, praktik bacarıqlarını nümayiş etdirir, seçmə fənlərin tədrisində müxtəlif pedaqoji texnologiyalardan istifadə edir, düzgün layihələşdirmə, proqnozlaşdırma aparır, müstəqil iş prosesinə tam hazır olurlar. Belə bir təhsil mühitinin yaradılması gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin yüksək nəzəri və metodiki hazırlığını təmin edir, onların elmi-tədqiqat fəaliyyətini stimullaşdırır, nəticədə onlarda tədqiqatçılıq bacarıqları formalaşdırılır.

Etiraf edək ki, ildən-ilə pedaqoji-psixoloji və ixtisas sahəsində biliklər sürətlə yenilənir. Hazırkı

dövrə 3 il 6 ay müddətində (4-cü tədris ilinin II semestri pedaqoji təcrübə üçün nəzərdə tutulub) həmin məzmunu gələcək müəllimlərə öyrətmək olduqca çətinidir. Avropada fəaliyyət göstərən təhsil qurumları nəinki ali pedaqoji təhsilin müddətinin artırılmasını təklif edir, hətta onun 3 ilə kimi azaldılmasını tövsiyə edirlər. Pedaqoji cəmiyyət dilemma qarşısında qalıb: təhsilin müddətini artırmadan, həcmi durmadan genişlənən yeni məzmunu keyfiyyətli şəkildə gələcək müəllimlərə necə çatdırmalı? Etiraf edək ki, müasir dövrdə ali pedaqoji təhsilin məzmunu informasiya cəmiyyətinin tələblərindən geri qalır. Tələbələr pedaqoji-psixoloji elmin son nailiyyətləri ilə dərindən tanış olmadan, ixtisas fənni üzrə məzmunu tam mənimsəmədən ali pedaqoji təhsil müəssisələrini başa vururlar. Bu baxımdan pedaqoji əməyin səmərəliliyinin artırılmasının vacib yolu gələcək müəllimlərə müstəqil öyrənməyi, tədrisi keyfiyyətli qurmaq üçün zəruri olan materialları seçməyi, tətbiq etməyi öyrətməkdir.

Nəticə. Müstəqil iş gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığında təlim prosesinin əsasını təşkil edir. Araşdırmalarda tədqiqat bacarıqlarının formalaşdırılması müxtəlif yanaşmalara əsaslanır. Beləliklə, nəticə olaraq əsaslandırdıq ki, müstəqil iş prosesində tələbələrdə tədqiqat bacarıqlarının formalaşdırılması tələbələrdə tədqiqatçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müəllimlərin nəzəri və metodik hazırlığından, tələbələrin tədqiqat fəaliyyətini həyata keçirməyə şəxsi və motivasiya hazırlığından, eləcə də ali pedaqoji təhsil müəssisələrində tələbələrin tədqiqat bacarıqlarının formalaşmasına təkan verən təhsil mühitinin və infrastrukturunun yaradılmasından asılıdır. Həmçinin tələbələrin elmi tədqiqat işlərinə cəlb edilməsinin 2 yolu vardır: *mühazirə, seminar məşğələləri, pedaqoji təcrübə müddətində reallaşdırılan elmi araşdırmalar və auditoriyadankənar elmi işlər*. Birinci halda tələbənin elmi tədqiqat fəaliyyəti təhsil prosesinin vacib tərkib hissəsi kimi götürülür. Elmi tədqiqat işlərinin bu növü “*tələbə tədris-tədqiqat işləri*” adlandırılır. Buraya sərbəst işlər, referatlar, kurs işləri, buraxılış işləri və s. daxildir. Ali pedaqoji məktəblərdə gələcək müəllimləri elmi tədqiqata cəlb etməyin ikinci yolu auditoriyadankənar elmi tədqiqatın təşkilidir. Elmi-pedaqoji ədəbiyyatda elmi yaradıcılığın bu forması “*tələbə elmi-tədqiqat işləri*” adlanır.

Son olaraq onu da qeyd edək ki, tələbə müstəqil işləri və yaradıcılıq fəaliyyəti gələcək ibtidai sinif müəllimlərində akademik, sosial-emosional və idrak qabiliyyətləri daxil olmaqla bir sıra bacarıqların formalaşmasına kömək edir. Bununla yanaşı, o, gələcək ibtidai sinif müəllimlərində tənqidi düşüncə və təhlil bacarıqlarının inkişafını təmin edir, müstəqil öyrənmək, fərziyyə irəli sürmək, diaqnostlaşdırma, proqnozlaşdırma aparmaq, işi layihələşdirmək, ünsiyyət qurmaq, elmi nəticələrini təqdim etmək bacarıqlarını formalaşdırır. Bu bacarıqlar gələcəkdə peşəkar müəllim olmaq üçün çox vacibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. İsmixanov M., Bəxtiyarova R. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı, 2011, 236 s.
2. Mahmudova R. Ali məktəbdə tələbə müstəqil işinin imkanları və yolları. Bakı, "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2005, 136 s.
3. Məmmədov F., İmamverdiyeva N., Şıxəliyeva İ. Pedaqogika (nəzəri və əyləncəli pedaqogika). I hissə. Bakı, "Sabah" nəşriyyatı, 2015, 935 s.
4. Məmmədov F., İmamverdiyeva N., Şıxəliyeva İ. Pedaqogika (nəzəri və əyləncəli pedaqogika). II hissə. Bakı, "Sabah" nəşriyyatı, 2015, 787 s.
5. Rüstəmov F.A., Dadaşova T.Y. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2006, 568 s.
6. Коликова В.М. Методика формирования у студентов втузов исследовательских умений в процессе физического лабораторного практикума: Дисс. ... канд. пед. наук. Ленинград, 1986, 194 с.
7. Bookchin M. Social Ecology and Communalism. Oakland: AK Press, 2007, pp.19.
8. Wedman J.F. Increasing the use of instructional media in the schools. Educational technology. 1988, vol.28, №10, pp.26-31.
9. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация. Москва, Академия, 2001, 188 с.
10. Региональные аспекты развития профессионального образования: теория, методология, актуальные проблемы. Материалы международной научно-практической конференции 14 мая

2021 г. (отв. Ред Е.Е.Журинская). СПб.ЛГУ им. А.С.Пушкина, 2021, 260 с.

G.Mamedova

Independent work as importance for developing research skills of future school teachers

Abstract

Teachers who have the ability to think independently and conduct research are prepared to respond adequately to changes in education, evaluate current trends and effectively structure the learning process in their classrooms. These qualities should be instilled in future teachers in higher pedagogical educational institutions.

In the article, the conditions for inculcating research skills in future primary school teachers - theoretical and methodical training of higher school teachers; personal and motivational preparation of students to carry out research activities; It is defined and analyzed as the creation of an educational environment and infrastructure that encourages the formation of students' research skills in higher educational institutions.

Г.Мамедова

Самостоятельная работа как необходимость формирования исследовательских способностей у будущих учителей

Аннотация

Учителя, обладающие способностью независимо мыслить и проводить исследования, готовы адекватно реагировать на изменения в образовании, оценивать современные тенденции и эффективно структурировать процесс обучения в своих классах. Эти качества необходимо прививать будущим учителям в высших педагогических учебных заведениях.

В статье рассматриваются условия привития исследовательских навыков будущим учителям начальных классов - теоретическая и методическая подготовка учителей высшей школы; личностно-мотивационная подготовка студентов к осуществлению научно-исследовательской деятельности; Оно определяется и анализируется как создание образовательной среды и инфраструктуры, способствующей формированию исследовательских навыков студентов в высших учебных заведениях.